

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA TERCÜME GELENEĞİ VE BU GELENEKTE MANTIKU'T-TAYR TERCÜMELERİ

Vesile ALBAYRAK SAK*

ÖZET

Arapça "terceme" kelimesinden tercüme; "çeviri" demek olup ifadelerin bir dilden başka bir dile aktarılmasıdır. Toplumların birbirlerini tanımalarında, ilmi ve fikri gelişmelerde köprü görevini yerine getirmiş bu faaliyet, kültürler arası etkileşimde önemli rol üstlenmiştir.

Medeniyetler bir ülkeden diğerine daha çok tercüme yoluyla girer. Dinî-didaktik edebiyatın önemli bir parçası olan Attar'ın Mantıkut-Tayr'ı da edebiyatımıza tercüme yoluyla girmiştir. Tasavvufî öğretiyi allegorik bir dille, konu bütünlüğü içinde ele alan ve hikâyelerle halka indirgeyen bu eser, kaynak eser olma özelliği kazanmıştır. Mantıku't-Tayr'ın edebiyatımızda XIV. yüzyıldan başlayarak XVIII. yüzyıla kadar her yüzyılda tercüme ve benzerleri yazılmıştır.

Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı (1317), Ali Şir Nevai'nin Lisânü't-tayr'ı (1498/1499), İranlı Şemsi'nin Deh Murg'u (1514), İbrahim Gülşeni'nin Simurg-nâme'si (d. 1533), Zaifi'nin Gülşen-i Simurg'u (d. 1559), Ârifi Mehmed'in Ravzatü't-Tevhid'i (d.1563), Kadıoğlu Şeyh Mehmed'in İnşirâhu's-Sadr'ı (1578), Şemseddin Sivâsi'nin Gülşenâbâd'ı (d. 1595) ve Fedâi Dede'nin Mantıku't- Esrâr'ı (d.1635) bu eserlerdendir.

Bu çalışmada Mantıku't-Tayr tercümelerine farklı bir açıdan bakılmış,örneğe bağlı kalanlardan ziyade örnekten ayrılan şairlerin hangi çabalara giriştikleri,esere yeni bir düzen getirme ve eseri farklı açıdan yorumlama uğraşları irdelenmiştir.Örnekten isteyerek ayrılan şairlerin özellikle yardımcı hikâyeye seçimindeki tasarrufları konuyu dağıtmadan ele almada onlara avantaj sağlamıştır.Ayrıca temsili kahramanların çeşitliliği,eserin tertibi,farklı yorumlama tercihleri ve kişisel üslup özellikleri örnekten uzaklaşmalarında hayli etkili olmuştur.

Kahramanları bitkiler veya hayvanlar olsun, beyit sayısı az veya çok olsun, yardımcı hikâyeler ne derece farklı olursa olsun ana fikir ve konu bakımından bu eserler bir şekilde Attar'ın eserinden beslenmişler, söz konusu mesneviler şairlerin şairlikleri güç ve kudreti nispetinde olabildiğince orijinal olmayı başarabilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatı, Mesnevi, tercüme, tasavvufi, Mantıku't-Tayr

* Dr. MEB-Öğretmen, El-mek: albayrak_vesile@hotmail.com

**THE TRADITION OF TRANSLATION IN CLASSICAL OTTOMAN
LITERATURE AND MANTIKU'T- TAYR TRANSLATIONS IN
THIS TRADITION**

ABSTRACT

“Tercüme” comes from the Arabic “terceme” word means “çeviri” and it transfers the words from one language to another. This activity has important role on the intercultural communication, to know the communities’ each other and the development of idea and science.

Civilizations enter from one country to another through the translation. An important part of the religious and didactic literature of Attar’s Mantıku’t -Tayr enters our literature via translation. This work has gained to be the source work by handling the mysticism doctrine with an allegorical language and subject integrity and offering to the public. Translations and similars of the Mantıku’t -Tayr were written in our literature starting from the XIV. century until the XVIII. century.

Mantıku’t- Tayr of the Gülşehrî (1317), Lisanü’t- tayr of Ali Şir Nevaî (1498/1499), Deh Murg of the İranlı Şemsî (1514), Simurg-nâme of İbrahim Gülşenî (1533), Gülşen-i Simurg of Zaîfî (1559), Ravzatü’t- Tevhîd of Ârifî Mehmed (1563) , İnşirâhu’s-Sadr of Kadioğlu Sheikh Mehmed (1578), Gülşenâbâd by Şemseddin Sivâsî (d. 1595) and Mantıku’l- Esrâr of Fedâî Dede(d.1635) are from these works.

At this work,the translations of Mantıku’t-Tayr have been analysed from a different point of view.How the poets who depend on the former examples and at the same time the poets who leave from former ones and go on their own ways strive to create a new formation and to interpret the Works from different points have been worked.Especially the attitudes and choices of poets who willingly leave from the former examples and go on their own ways about supporting stories get the whip hand of them without digressing the work.

Also the multifariousnesses of the characters, the order of the work, different interpretation choices and personal wordings have been very effective for them to leave from the former examples.

No matter its heroes are plants or animals, the number of the couplets are less or more, supporting stories are different, main ideas and subjects of these works somehow are fed from the work of Attar,and the masnawis(poem made up of rhymed couplets)have been successfully worked about being original with the efforts of the poets.

Key Words: Classical Ottoman Literature, masnawi, translation, mystical, Mantıku’t-Tayr

---

Turkish Studies

Giriş

Arapça “terceme” kelimesinden tercüme; “çeviri” demek olup ifadelerin bir dilden başka bir dile aktarılmasıdır¹. Toplumların birbirlerini tanımlarında, ilmî ve fikrî gelişmelerde köprü görevini yerine getirmiş, bu faaliyet, kültürler arası etkileşimde önemli rol üstlenmiştir. Telif (özgün) olmayışı yönüyle yer yer olumsuz eleştirilere maruz kalsa da bu etkinlik Klasik Türk Edebiyatı'nda kendine önemli bir yer edinmiştir.

MÖ III. asırda başlayıp IX.yüzyılda Abbasîler döneminde hızlanan tercüme hareketi Müslümanlara yeni kültürleri tanıma imkanı yanında onlara kendi inanç ve düşüncelerini savunma, İslâm dininin güzelliklerini ifade etme olanağı da sağlamıştır. Böylelikle tıp, kimya, astronomi, cebir, geometri, mantık, metafizik sahalarda tercüme başlamış; İslâm dünyasında müspet ilimler sayesinde büyük âlimler yetişmiştir. 750-850. yıllar arasındaki bir asırlık dönemde yetişen büyük âlimlerin kaleme aldıkları eserler de Avrupa'ya geçerek, Ortaçağ Avrupa dünyasını derinden etkilemiştir. Müslüman Arapların meydana getirdiği kütüphaneler Moğol istilâsına kadar (1258) dünyanın kültür merkezi olmuş; El-Kindî (796-873), Farabî (873-950), İbni Heysem (965-1039), Birunî (973-1048), İbni Sina (980-1037), İbni Rüşd (1126-1198) ve İbni Haldun (1332-1406) gibi birçok İslâm bilgininin eserlerinin Avrupa dillerine tercüme edilmesiyle bilim ve kültür alanlarında hızlı gelişmeler yaşanmış, bu durum da Rönesans hareketlerine zemin hazırlamıştır. Rönesansla tercüme faaliyetleri daha da hızlanmış, doğru bilginler Avrupa'da hayli tanınmıştır².

Türklerin X. yüzyılın ortalarından itibaren İslâmiyeti toplu hâlde kabul etmeleriyle yeni dinin yasak ve emirlerini öğrenme ihtiyacı doğmuş; Arapçaya yönelerek dini ana kaynağından öğrenme, Kurân-ı Kerîm'i anlama zorunluluğu hissedilmiştir. Kurân-ı Kerîm'in ardından fıkıh kitapları, Arapça sözlükler, hadisler de çevirideki yerlerini almışlardır.

Tercüme edebiyatımızda şu şekilde görülür:

1. Kelime kelime yapılan çeviriler,
2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan çeviriler,
3. Eserin konusu aktararak yapılan çeviriler,
4. Genişletilerek yapılan çeviriler³.

Kurân-ı Kerîm çevirileri bir ve ikinci çeviri yöntemlerine örnek olup zamanla konunun aktarıldığı, cümle cümle olmayıp yazarın kavrayabildiği ölçüde anlamını ifade ettiği üçüncü yöntem de kullanılmıştır. Edebî eserlerde görülen çeviri ise daha çok dördüncü çeviri biçimidir. Şair, yazar, kendini asıl esere bağlı saymayıp kendince ilâveler veya eksiltmeler yapar. Duygu ve düşüncelerini önemli gördüğü yerlere ekleyip kimi yerlerin sadece konusunu aktarır.

Bütün bu tasarruflardan sonra eserine “tercüme” dese de eser için tercüme ifadesi ilk yazara karşı gösterilen saygının ifadesi olabilir.

Eski Türk Edebiyatı'nda İran şairlerinin kullandığı birtakım hikâye konularının yeniden ele alınması özellikle mesnevilerde önemli bir yer tutar.

Gencelli Nizâmî, Emir Hüsrev-i Dihlevî, Molla Câmî, Firdevsî, Hâcû-yı Kirmânî gibi İranlı şairler defalarca ele alınacak mesnevi konularının üstatları olmuşlar, Klasik Türk Edebiyatı

¹ Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 1988.

² Nurgül Sucu, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği” Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.19, (Bahar) Konya 2006, s.127.

³ Sucu, age.s.130.

şairlerini derinden etkilemişlerdir. İlk defa Firdevsî'nin daha sonra da Câmî'nin (öl.1492) kaleme aldığı Yûsuf u Zelîha, yine ilk defa Firdevsî'nin (öl.1020) Şehnâmesi'nde Hüsrev Perviz adıyla ele alınan Hüsrev ü Şîrîn (daha sonra Senâî ve Nizamî de yazmış), Selmân-ı Savecî'nin (öl. 1376) 27000 beyit civarındaki eseri Cemşîd ü Hurşîd, yine İranlı şair Şemseddin Muhammed Asâr'ın (öl.1382-3) kaleme aldığı Mihr ü Mah, Mihr ü Müşteri, Unsurî'nin (XI.yy) Vâmık u Azrâ, Cürcânî'nin (XI.yy) Vîs ü Râmîn, kahramanlarının gerçek kişilikler olduğu sanılan bir Arap halk hikâyesi olmasına rağmen ilk defa bir bütünlük içinde ve mesnevi şeklinde İran'da ele alınan⁴Gencelli Nizamî'nin (öl.1204) Leylâ vü Mecnûn'u ve daha birçok mesnevi tercüme yoluyla İran edebiyatından Türk edebiyatına girmiş, yüzyıllar boyu şairlerimizin esin kaynağı olmuştur.

Düşünceleri, temaları ve üslûbuyla yalnız İran edebiyatını değil bütün İslâm edebiyatını etkileyen Feridüddîn-i Attar da (1119?-1193) Türk şairleri üzerinde etkili olmuş İran'ın büyük mutasavvıf şairlerindedir. Hüsrev-nâme, Esrâr-nâme, Musibet-nâme, İlâhî-nâme, Bülbül-nâme, Cümcüme-nâme gibi eserleri ve özellikle de Mantku't-Tayr isimli eseriyle Türk şairlerini fazla etkileyen İran şairlerinden biridir⁵. Sistemleşmemiş yani işraki bir tasavvuf anlayışına sahip Attar, sofilere ve tasavvufa pek bağlıdır⁶.

“Attar” unvanından eczacılık veya tabiplik de yaptığı anlaşılan şair, eserlerinde tasavvufî meseleleri hikâye tekniği içerisinde temsili bir şekilde işlemiş⁷ dîni-tasavvufî edebiyatımıza büyük ölçüde tesir etmiştir. Mevlâna'nın onun Esrâr-nâme'sini küçüklüğünden beri yanından ayırmadığı söylenir.⁸

Aslında Risâletü't-tayr adıyla İbn-i Sina (öl.1037) ve yine aynı adla Ahmed-i Gazâlî (öl.1126), Ravzatü'l-ferikayn adıyla Ebu'r-Recâ-yı Câcî (öl.1122), mektuplarının sonunda Aynü'l-kudât-ı Hemedânî (1131), hikâyelerinden birinde Şeyh Şihabüddîn-i Şühreverdî (1191), Risâletü't-tuyûr adıyla Necmeddîn-i Râzî (1256), Keşfü'l-Esrâr an Hikemi't-tuyûr ve'l-Eşcar adıyla İzzeddîn-i Makdîsî (öl.1280), Attar'dan önce kuşlar ve onların yolculuğundan bahsetmişlerdir.

Kendinden önce yazılmış bu eserlerden faydalanmış olsa da Mantku't-Tayr'daki konu bütünlüğü ve anlatım onun yüzyıllardır beğenilerek okunmasını sağlamıştır.⁹

Mantku't-Tayr'ın Türk edebiyatında da önemli bir yeri vardır. Tercüme, şerh ve nazîre olarak eser birçok şair tarafından kaleme alınmıştır. Bunları, kısaca şöyle tanıtabiliriz:

Mantku't-Tayr'ın tercümesi konusunda Anadolu'da ilk adımları atan şair Gülşehrî (1317) olmuştur. 4437 beyitten meydana gelen eser Anadolu'da sosyal hayattan (ahilik) izler taşımaktadır¹⁰.

Eser Attar'ın eserinin aynen tercümesi değildir. Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'nun da ifade ettiği gibi “serbest ve ilâveli tercüme” olup Türk tercüme edebiyatının da ilk örneğini teşkil etmektedir. Türkçe yazılan eser Gülşehrî'ye Anadolu'da Türkçecilik cereyanını başlatan ve Türkçeye hiç bırakmamak kaydıyla sahip çıkan ilk şair unvanını da kazandırmıştır¹¹. Şairin tercümedeki serbestliği, eserin yapısında yaptığı değişiklikler dikkat çekicidir. Eserinde 186 civarında hikâyeye yer veren şair, Attar'ın eserinden sadece yedi tane hikâyeye almıştır. Bunlar,

⁴ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yay., İstanbul 2004, s.288.

⁵ İsmail Ünver, ‘Mesnevî’, Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), S. 415-16-17, 1986, s.430.

⁶ FeridüddinAttâr, Mantık Al-Tayr, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006,s.XV.

⁷ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler - Eserler - Terimler, Dergah Yay. , C. 3,s.200.

⁸ Türk Dili ve Edebiyatı Ans., age., S.200.

⁹ FeridüddinAttâr, Mantku't- Tayr, Çeviren Mustafa Çiçekler,Kaknüs Yay., İstanbul 2006, s.15-22

¹⁰ Zehra Göçer, “Franz Taeschner ve Ahilik Üzerine Çalışmaları”, II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (13 Ekim 2006) Bilirdiler, Kırşehir 2006, s.133.

¹¹ Kemal Yavuz, Gülşehrî'ninMantku't-Tayr'ı, Kırşehir ValiliğiKültür Yay., No:12, Ankara, 2007 s. XXIV-XXXIX.

Peygamberimizin Allah'a ümmetinin günahlarını bildirmesi ve şefaah dileği, Sultan Mahmud'un hastalanan Ayas'a kullarından birini hatır sorma için göndermesi, Şeyh San'an hikâyesi, Hızır'la arkadaşlığı kabul etmeyen bir velinin hikâyesi, kaknüs kuşunun hâlini bildiren hikâye, her gün Şat'ı geçerek sevgilisinin yanına gelen âşığın sevgilisinin gözündeki akı yeni fark etmesi ve pervâneler hikâyesidir¹².

Attar'ın eserine oranla çok kısa bir girişe (17 beyitlik) sahip¹³ olan Mantıku't-Tayr'da Gülşehrî Attar'daki gibi on kuşa değil sekiz kuşa eserinde yer vermiştir. Eserindeki çoğu bilgi ve hikâyeleri Kelile ve Dimne, Gülistan, Lemaat, Kabus-nâme gibi eserlerden seçmiştir. Ayrıca Mevlâna'nın Mesnevi'sinden beş hikâye alıp tercüme ve şerh etmiş, ancak tercüme ve şerhlerde de hikâyeleri aynen almayıp eklemeye ve çıkarmalarla kendine göre şekillendirmiştir. Gülşehrî, Attar'dan aldığı bölümleri yazarken konu üzerinde durmuş ve ele aldığı konuyla ilgili kısımları genişleterek tercüme yolunu tutmuştur. Sonuçta şair Mantıku't-Tayr adlı eseri, Attar'ın aynı adı taşıyan eserinden aynen tercüme etmemiş, çeşitli eserlerden aldığı hikâyelerle birlikte 59 bölüm eklemiştir, Attar'ın anlattığı pek çok hikâyeyi eserine almamıştır. Böylece eserdeki asıl fikri işleyerek yeni, telif ve özgün bir eser ortaya koymuştur.¹⁴

Ali Şîr Nevaî'nin Lisânu't-tayr'ı ise Agah Sırrı Levend'e göre Attar'ın Mantıku't-Tayr'ına benzer¹⁵ eserler grubunda yer almaktadır. Nevaî'nin hamsesi dışında kalan bu Mesnevi 3598 beyittir.¹⁶ Eser Attar'ın Mantıku't-Tayr'ına naziredir. Ali Şîr Nevaî her ne kadar terceme kelimesini kullanıyorsa da bu eseri olduğu gibi aktarmamış, gereksiz bulduğu bazı bölümleri bırakmış, yeni öyküler eklemiştir, eserin işlenişinde baştan sona kendi kişiliğinin ve çağının damgasını vurmuştur. Nevaî ömrünün son yıllarında yazdığı ve Hüseyin Baykara'ya takdim ettiği bu eserinde sanatının doruğundadır. Çocukluğundan beri yazmayı tasarladığı, uzun yıllar boyunca kafasında olgunlaştırdığı eseri manzum eserlerinin de sonucusudur.¹⁷

İranlı Şemsî (XVI. yy)'nin yazdığı Deh Mürg (eser H.920 = M.1514) Yavuz Sultan Selim'e sunulmuş¹⁸ 1138 beyitten oluşan, yine Attar'ın eserine benzeyen eserler kategorisinde zikredilen bir diğer eserdir.¹⁹ Tercüme ya da uyarılama olmayıp orijinal bir eser olarak belirtilmektedir.²⁰ Şemsî'nin Işık Şemsî veya Derviş Şemsî diye de tanındığı, Attar'ın eserini okuyup tesir altında kaldığı ancak eseri tercüme yoluna gitmediği ifade edilmektedir.²¹ On kuşun konuşmasına yer verilen eserde baykuş sûfî, karga zarif ve bilgili bir şair, tûtî âlim, molla, kerkes kalender, bülbül hânende, hüthüt hekim, kırlangıç münecim, tavus Rum bezirgâni, tüccar, keklik dağların Ferhad'ı, leylek dindar olmak üzere birer karakteri temsil ederler. Nasihat vermek için yazılan eser, latif ve eğlencelidir. Hayata ait olumlu telkinlerin yer aldığı eserde, İslâmî ve tasavvufî ruh önemli bir yer tutar. Şemsî kuşları konuştururken dînî, tasavvufî ve ahlâkî birçok nasihat de vermiştir.²²

¹² Kemal Yavuz; age., s. XXXVII.

¹³ Ahmet Kartal, "Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı ile Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ının Mukayesesi", I. Kırşehir Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu, Bildiriler, Kırşehir 2004, s.299.

¹⁴ Ahmet Kartal, age., s.301-315.

¹⁵ Agâh Sırrı Levend, Gülşehrî-Mantıku't-Tayr (Tıpkıbasım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957, s.5-28.

¹⁶ Ahmet Atilla Şentürk- Ahmet Kartal, Eski türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yay., İstanbul 2004, s.160.

¹⁷ Mustafa Canpolat, Ali Şîr Nevâî, Lisânu't-tayr, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1995, s.2-4.

¹⁸ Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.138.

¹⁹ Agah Sırrı Levend, Gülşehrî , age., s.5-28.

²⁰ Mahmut Kaplan, Deh- Murg-ı Şemsî , Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yay., Manisa 2003, s.14.

²¹ Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., No: 118, 6. Basım, Ankara 1976, s.284.

²² Ahmet Atilla Şentürk - Ahmet Kartal, age., s.298.

Turkish Studies

Zaîfî Pir Mehmed bin Evranus bin Nureddin (öl.IX. 967=M.1559)'in Gülşen-i Sîmurg'u (H.964=M.1556) Attar'ın Mantıku't-Tayr'ının tam ve manzum ilk tercümesidir. Agah Sırrı Levend de eseri tercüme olarak nitelendirmektedir. Şair eseri tercüme ederken vezin ve ifade zaruretlerinden dolayı bazı tasarruflarda bulunmuş ise de Attar'ın eserini bölüm bölüm, beyit beyit takip etmiş, lafzen ve meâlen etkisinde kalmıştır. Attar gibi bölüm başlıklarını Farsça yazmış, farklı olarak da bölümler hâlinde geçen kısımları birleştirip tek başlık altında tercüme etmiş²³, eserinin sonuna da oğullarına hitaben yazdığı bir bölüm eklemiştir (Vasiyet-i Mevlâna Zaîfî be-Ferzendân-ı had) ve burada "Harama el uzatma; sarf, nahiv, mantık, kelam, mânâ ve beyan oku; tıp, hendese, heyet-i nücum, riyaziye, fıkıh, tefsir, hadis, usûl, öğren; yalandan, riyadan kaçın; büyük, küçük kimseye kötülük etme; tövbe-kâr ol; beş vakit namazı kaçırma, babana, anana riâyet et, kardeşlerinle iyi geçin, dedikodu etme, zekatını ver, haccı, orucu ihmal etme, sekiz cennetin müminler, yedi cehennemim ise kafirler için olduğunu unutma." diyerek oğullarına öğütler vermiştir.²⁴ 16.yüzyılın diğer örnekleriyle kıyaslandığında sade, külfetsiz bir anlatımın göze çarptığı ancak Gülşehrî metniyle kıyaslandığında günümüz okuru için pek de anlaşılır olmadığı, bunun nedeninin 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar Türkçedeki değişim olduğu, tercüme kanalıyla dile giren yabancı kelimelerin sayısının arttığı belirtilir²⁵.

Mantıku't-Tayr'ın başka bir benzeri de Ravzatü't-Tevhîd'dir. Ârifî Mehmed, (öl.H. 971=M. 1563) kuşların ve çiçeklerin tasavvuf açısından kıssalarını yazmıştır. İşlediği ana düşüncenin vahdet-i vücud oluşu ve temsili bir nitelik taşımasının dışında benzerliğin olmadığı ifade edilen bu eser²⁶ 16. yüzyılın ilk yarısında Ârif mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmış dînî, tasavvufî bir nasihat-nâmedir. Asıl konuya girişin yapıldığı bölümde şair, Ravzatü't-tevhîd adıyla temsil edilen bir meclis tasvir eder. Bu, ezel meclisidir. Meclise ilk önce bâd-ı sabâ (saba rüzgârı) gelir. Ortalığı süpürür, yüzünü yerlere sürer, alçak gönüllülük gösterir ve hizmet eder. Sonra yağmur gelir ve orayı yıkayıp parlatır. Daha sonra çimen gelerek ortaya yeşil yaygı döşer. Bundan sonra jale gelir ve ışık saçar. Akabinde sıra ile Sünbül, Reyhan, Şebboy, Zambak, Gül, Gonca, Bülbül, Tavus, Lale, Menekşe, Nergis, Tûtî, Kumru, Şahin, Baykuş, Leylek ve Karga gelirler. Bunlar çeşitli meşrepleri temsil etmektedirler. Hepsi bu mecliste konuşarak maceralarını anlatırlar. Bu maceralar tasavvufî mânâda vuslata, tevazua, kalp temizliğine, dünyadan geçip aşk uğrunda canını feda etmeye dairdir. En sonda ise şair, sâlik hitap ederek anlatır. "Eserde yer alan hikâyelerde, gerek tasavvufî gerekse lâdînî bakımdan enteresan, hatta bazen güzel tasvirlerle rastlanmaktadır. İlahiler de o dönemin dînî şiiri tarzındadır. Çeşitli aruz kalıplarıyla yazılan eserde kullanılan dil sade, süssüz, canlı ve samimidir. Nazmı ise oldukça kuvvetlidir."²⁷ Edebiyat tarihçilerinin Ravzatü't-Tevhîd'i bazı mesnevilerle birlikte Mantıku't-Tayr'a benzer mesneviler grubuna dahil etmeleri işlediği ana düşüncenin vahdet-i vücud oluşu ve temsili bir nitelik taşımasından olup bunların dışında bir benzerlik bulunmadığı, eserin orijinal bir mesnevi olduğu belirtilmektedir.²⁸

İbrahim Gülşenî'nin (öl.H.940=M.1533) Simurg-nâme'si Mantıku't-Tayr benzerleri arasında zikredilen bir başka eserdir. Gülşenî tarikatının kurucusu şairin 40.000 beyitlik Farsça Mevlâna'nın Mesnevi'sine nazire olarak kaleme aldığı Masdar-ı Manevî'sinin yanında Türkçe

²³ Ahmet Atilla Şentürk - Ahmet Kartal, age., s.298.

²⁴ Zehra Toska - Nedret Burçoğlu Kuran, "Ferideddin-i Attar'ın Mantıku't-Tayr'ının 14.16.17 ve 20. yüzyıllarda Yapılmış Türkçe Yeniden Yazımları", Türklük Bilgisi Araştırmaları, Abdülbaki Gölpinarlı hatıra sayısı II. Harvard University 1996, s.252.

²⁵ Zehra Toska - Nedret Burçoğlu Kuran, age., S.259.

²⁶ Kezban Gündüz, Ravzatü't-Tevhîd Adlı Mesnevinin İncelenmesi ve Tenkitli Metni, Selçuk Ü. Basılmamış DT., Konya 2006, s.117.

²⁷ Ahmet Atilla Şentürk - Ahmet Kartal, age., s. 299.

²⁸ Kezban Gündüz, age., s.117.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

nazmettiği başkaca eserleri de mevcuttur. Ancak Muhyî'nin Menâkıb-nâme'de 30.000 beyit olduğunu söylediği Simurg-nâme hakkında kaynaklarda yeterli bilgi verilmemektedir.²⁹

Kadioğlu Şeyh Mehmed'in İnşirâhu's-Sadr (H.986/M.1578) isimli eseri de bir 16. yüzyıl Mantıku't-Tayr tercümesidir. Agah Sırrı Levend'in tıpkıbasımını hazırladığı Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ının önsözünde yaptığı "benzer ve tercüme"³⁰ gruplamasında yazarın her iki gruba da dahil etmediği eserlerden biridir. Yazar Ârif'in ve Şemseddin Sivâsî'nin eserlerini de bahsedilen her iki gruba dahil etmemiştir. Mantıku't-Tayr'ın çevirileri üzerinde bir karşılaştırma yapan Cem Dilçin, çalışmasında Gülşehrî, Ali Şir Nevaî, Zaîfî, Kadioğlu Şeyh Mehmed, Fedâî Dede'nin eserlerindeki Şeyh San'an hikâyesindeki sekiz beyti biçim, öz, dil ve anlatım, taşıdığı yapısal özellikler açısından karşılaştırmıştır. Yazar Gülşehrî ve Nevaî'nin Attar'ın metnindeki anlamı Türkçe olarak aktarmaya çalıştıklarını; eserin iç ve dış düzenine gerektiği gibi bağlı kalmadıklarını oysa Zaîfî, Mehmed ve Fedâî'nin anlamın yanı sıra eserin söyleyiş ve anlatış biçimini de belli ölçüde yansıtmaya çalıştıklarını Mehmed'in ise Attar'ın beyitlerindeki temel sözcük ve tamlamaları, çoğu yerde olduğu gibi çeviri metnine aktardığını, yardımcı fiilleri, ek ve takıları, edatlardan kimini Türkçeleştirmekle yetindiğini, bu durumun da fazlasıyla "çeviri kokan" bir metin ortaya çıkması sonucunu doğurduğunu ifade etmektedir. "Başka bir deyişle Mehmed, Attar'ın Mantıku't-Tayr'ını, Türkçe sözcüklerle Farsça söylemiştir." demektedir.³¹

Kadioğlu Şeyh Mehmed, İnşirâhu's-Sadr isimli eserinde Attar'a sıkı sıkıya bağlı kalmıştır.³² Şair, eserin aslına uygunluğunun yanı sıra neredeyse kelime kelime denebilecek tercümenin de örneğini sergilemiştir. Konya Koyunoğlu Müzesi 13276-77'de kayıtlı Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı ile yaptığımız karşılaştırmada Kadioğlu'nun eserin bütününe oranla çok az ilâve ve eksiltme yaptığını tespit ettik. Abdülbaki Gölpınarlı'nın tercümede esas aldığı Raif Yelkenci nüshasıyla ise eserin birebir denebilecek şekilde uyumlu olduğunu gördük. Kadioğlu Şeyh Mehmed Mantıku't-Tayr'ı beyit beyit tercüme etmiş, bunu yaparken de sadece konuya bağlı kalmakla yetinmeyerek Attar'ın eserinden her yönüyle yararlanmış. Vezin, kafiye ve kelime kullanımındaki tercihleri ile de tam bir tercüme eser ortaya koymuştur.

Şemseddin Sivâsî'nin (öl.H.1000=M.1595)³³ Gülşenâbâd adlı eseri kendisinden önce veya sonra yaşamış şairlerin tanınmış mesnevileri kadar meşhur olmamışsa da eserin tetkikinden anlaşıldığı üzere, nev-i şahsına münhasır bir eserdir. Tasavvuf çevrelerine hitap edecek bir yapıda kurulmuş bulunması ve kendi tarikat mıntıkası içinde kalması eserin fazlaca tanınmamasının sebepleridir.³⁴ Biraz esmer oluşu dolayısıyla Kara Şems³⁵ diye anılan ve şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanan şair çok sayıda manzum eser sahibi olmasına mukabil zamanın birinci sınıf şairleri arasına girememiştir. Şiiri halkı irşadında bir vasıta olarak kullanan şair geniş bir mevzuu 557 beyitle aktarabilmeyi denemiş bunda da hayli muvaffak olmuştur.

Gülşenâbâd, tasavvufi mahiyette, didaktik bir gayeye matuf olarak nazmedilmiştir. Eserde hakikat sırlarından bahsedilmekte, kainattaki her şeyin asıl varlıktan gelip yine onda yok olduğu hakikati dile getirilmektedir. Mutasavvıf şair, mürîdânına sülûk hikmetlerinden dersler vererek,

²⁹Himmet Konur, İbrahim Gülşeni, İnsan Yay., İstanbul 2000, s.173.

³⁰ Agâh Sırrı Levend, Gülşehrî – Mantıku't-Tayr (Tıpkıbasım) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957, s.5-28.

³¹ Cem Dilçin, "Mantıku't-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma", AÜ, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 1993, s.35.

³² Vesile Albayrak Sak, Kadioğlu Şeyh Mehmed ve İnşirâhu's-Sadr Mesnevisi (İnceleme-Metin) Selçuk Ü. SBE Yayınlanmamış DT, Konya 2010.

³³ Erol Çöm, 16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevileri ve Şemseddin-i Sivâsî'nin İbret- Nüma Adlı Mesnevisi, Selçuk Ü., SBE yayımlanmamış DT, Konya 2007, s.11.

³⁴ Hasan Aksoy, Şemseddin Sivâsî, Gülşen-âbâd, İslam Medeniyet Yay., No:3, İstanbul 1990. s.IX.

³⁵ Hasan Aksoy, age.s..9.

onun ancak tarikatta kat edeceği seyirler sayesinde kemâle erebileceğine, olgunlaşabileceğine işaret ediyor. Yine eserdeki çiçekler, aslında birer vasıta hatta birer remiz olup bahçe de tarikatlar bahçesidir. Nitekim tarikat kişiyi Hakk'a götüren birer vasıtaadır. Bu orijinal mesnevîde de vahdet-i vücût teması didaktik bir havada işlenmektedir.

Mantıku't-Tayr benzerlerinden sonuncusu ise Fedâî Dede (öl.H.1045= M.1635)'ye ait Mantıku'l-Esrâr'dır. Hem Farsça bilmeyenlerin istifade etmesi hem de hayır dua ile anılmak isteyen Fedâî Dede, Attar'ın eserini baştan sona mesnevî nazım şekliyle tercüme etmiştir. 4609 beyitten müteşekkil eserde şair Attar'ın eserini beyit beyit takip etmiş, ancak vezin ve ifade zaruretinden dolayı bazı kelime ve beyitleri değiştirmiştir. Attar'da bulunan 11 hikâyeyi çıkaran Fedâî Dede, "Hikâyet-i İskender-i Zülkarneyn" başlıklı hikâyeyi ise eklemiştir.³⁶ Bir Mevlevî dedesi olan şairin Mantıku't-Tayr'ı içerdiği ahlakî değerleri aktarma endişesiyle çevirdiği anlaşılmaktadır. Mevlevî dergahına mensup bir derviş olduğu için çevirisini de Mevlevî anlayışına uygun bir biçimde gerçekleştiren şair eserini anlaşılır bir üslûpla kaleme almıştır.³⁷

Mantıku't-Tayr'ın 20. yüzyıldaki çevirisi ise Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılmıştır. Osmanlı kültürüne hakim olan bir bilim adamı olarak Doğu dünyasının bir klasiği kabul edilen Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı bu metnini Türk halkına tanıtmaya amacı güden Gölpınarlı, kaynak metne içerik düzeyinde sadık kalmış, biçim açısından ise 20. yüzyıl Cumhuriyet dönemi edebiyatındaki anlatıya uyan düzey biçimini tercih etmiştir. Okura artık yabancı olduğu bir dünyayı tanıtmaya endişesi taşıyan yazar geniş açıklamalar yapmaya gerek duymuş biçim olarak da eşdeğer yaratmayı amaçlamamıştır.³⁸

Gülşehrî	4437 beyit	Özgün
Ali Şir Nevaî	3598 b	Nazire
İranlı Şemsî	1138 b	Özgün
Zaîfî	5116 b	Tercüme
Ârifî	6143b	Özgün
Gülşenî	-	-
Kadioğlu Şeyh Mehmed	4859 b	Tercüme
Şemseddin Sivâsî	557 b	Özgün
Fedâî Dede	4609 b	Tercüme
A.Gölpınarlı	-	-

Agah Sırrı Levend yukarıda belirtilen eserleri iki kategoride değerlendirmiş ve bu eserleri Mantıku't-Tayr "benzerleri" ve "Tercümeleri" olarak sınıflandırmıştır. Yazar tıpkı basımını hazırladığı Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ının önsözünde adı geçen eserlerden Nevaî, Şemsî ve İbrahim Gülşenî'nin eserlerini "benzer eserlere", Zaîfî ve Fedâî Dede'nin eserlerini de "tercüme eserlere" dahil etmiş, Kadioğlu Şeyh Mehmed, Ârif ve Şemseddin Sivâsî'nin eserlerini ise bu iki gruba da almamıştır.

³⁶ Ahmet Atilla Şentürk- Ahmet Kartal, age., s.375.

³⁷ Zehra Toska-Nedret Burçoğlu Kuran, age.,s.262.

³⁸ Age.,s.262.

Biz bu eserleri şu kıstaslarla değerlendirdik:

- 1) Örneğe bağlı kalanlar
- 2) Örnekten isteyerek ayrılanlar
- 3) Örnek kadar hatta ondan daha üstün eserler vermek iddiasında olanlar.

Söz konusu eserleri yukarıdaki değerlendirmelere göre ele alacak, şairlerin özgün olabilme adına gösterdikleri uygulamaların üzerinde duracağız.

Zaîfî, Kadioğlu Şeyh Mehmed, Fedâî Dede örneğe bağlı kalanlar arasında yer almalıdırlar. Zira bu şairler örnek eseri beyit beyit takip etmişler, lafzen ve meâlen etkisinde kalmışlardır.

Gülşehrî, Nevaî, İranlı Şemsî, Ârifî, Şemseddin Sivâsî örnekten isteyerek ayrılan şairlerdir. Özgün olmayı, telif eser vücuda getirmeyi amaçlayan bu şairler birtakım değişiklikler yaparak örnek eserden uzaklaşmaya çalışmışlardır.

Ancak sözü edilen şairlerin çoğu vezin değişikliğine gitmemiştir. Bu eserlerin vezinleri ekseriyette "Mantıku't-Tayr"inkiyle aynı olup Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün şeklindedir. Bu durum Ârifî ve Şemseddin Sivâsî için geçerli değildir. Ârifî Ravzatü't-Tevhîd'de beş farklı vezin kullanmıştır.

13 hikâyede Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün

6 hikâyede Mefâilün/Mefâilün/Feülün

4 hikâyede Feülün/Feülün/Feülün/Feül

1 hikâyede Mefûlü/Fâilâtün/Mefûlü/Fâilâtün

1 hikâyede Müfteilün/Müfteilün/Fâilün

Şairin sürekli vezin değiştirmesini değişik nazım şekliyle yazılmış manzumelerin sayıca fazla oluşuyla açıklamak mümkündür.

Şemseddin Sivâsî de Mefâilün/Mefâilün/Feülün veznini tercih etmiştir.

Orijinal eser meydana getirmeyi, özgün olmayı hedefleyen şairler eserlerinde şu tasarrufları tercih etmişlerdir:

Kuşların sayısı

Örnekteki birtakım hikâyeleri almama

Esere yeni bir düzenleme getirme

Farklı açıdan yorumlama.

Bütün bunlar şairlerin ana örnekten isteyerek ayrılımlarının kanıtlarıdır.

Tercüme edebiyatının önde gelen şairlerinden kabul etmemiz gereken Gülşehrî ana hikâyeyi destekleyici mahiyetteki yardımcı hikâyelerden sadece yedisini Attar'dan almıştır. Hikâyelerdeki beyitleri artırma, eksiltme, tercüme etme gibi keyfiyetlerle, hikâye yazma gibi tasarruflarda bulunan şair örnekten aynen almaktan olabildiğince kaçınmıştır. Onun Attar'daki 10 kuş yerine 8 kuşu tercih etmesi, esere bölümler eklemesi, cemiyet meselelerini ele alması, Türkçeye önem vermesi gibi değişiklikler, aynen tercüme olmayan bir eser ortaya koymasını sağlamıştır. Dilde, muhtevada gösterdiği keyfiyete özgüveni de ekleyince

Mantıku't-Tayrı ki Attar eyledi
 Pârisîce kuş dilini söyledi
 Anı Türkî sûretinde bir dahı
 Söylerün tazı gibi Tenri hakı
 Türk dilince dahı yazdum da latîf
 Mantıku't-Tayr eyledük ana harîf
 Ben bu Türkî defterün çün dürmeyem
 Pârisîcesiyle denşürmiyem
 Kimse böyle tatlu söz söylemedi
 Kimse benden pâk kitâb eylemedi

(Gülşehrî 316-317- 318-319-320)

diyerek telif bir eser yazdığını da söyleyivermiştir. Bütün bunlardan sonra şairin ancak "örnek eserdeki fikri" ustalıklı işlediğini söylemeliyiz.

Şemseddin Sivâsî'nin Bahârü's-Sûfiyye adıyla da bilinen bu eseri de örnekten ayrılan eserler grubuna dahildir. Şair, eserini "Çiçek bahçesi temsiliyle" anlatmış örnek metindeki kuş temsilleri yerine çiçek temsillerini tercih etmiştir. Eserde, "Âmeden-i Sünbül", "Âmeden-i Çiğdem" gibi başlıklarla Çiğdem, Sünbül, Zerrin, Benefşe, Lale, Susam, Zambak, Nilüfer, Nergis ve Gül ve hatta başka çiçekler sahneye çıkmakta sual ve cevaplarda her bir çiçek bir dervişe Gül de şeyhe teşbih edilerek konu işlenmektedir. Karşılıklı münazara şeklinde ele alınan konunun "Hâtîme" kısmında sûfiye seslenen şair

Sülûk emrini itdüm sana talîm
 Hakâyıktan biraz irşâd ü tefhîm
 Mürîd ü şeyhün âdâbından imlâ
 İdüp andan birazcuk kıldum inşâ
 Bahâne eyledüm ezhâr ü virdi
 Beyân itdüm sana ahvâl-i derdi

(Sivâsî 603-604-605)

diyerek beyitlerden de anlaşıldığı şekilde şiiri irşadda vasıta olarak kullanma tasarrufunda bulunmuş, hayli kısalttığı eseri 612 beyte sığdırmıştır.

Şemsî ise kuşların ağzından muhtelif insan karakterlerini sert, hicivli bir dille özellikle de halk deyimleriyle işlemiştir.

Koyalum her kıssa-i efsâne'i
 Mûrun agzından kaparsız dâne'i

(Şemsî, M Kaplan, b. 154)

Turkish Studies

Sözlerinden gönlüne gam irişir
Sandılar kırk günde şalgam irişir.

(Şemsî, M Kaplan, b. 132)

O, daha birçok beytinde "Mûrun ağzından dane kapmak, kırk günde şalgam irişmek..." gibi pek çok deyimini kullanmış, akıcı bir üslup yakalamıştır. Şair Attar'daki gibi 10 kuşu eserine almış ancak eserinde hikâyelere yer vermemiştir.

Şemsî tercüme bir eser ortaya koymamıştır ancak şu beyitler onun örnek eserden etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Hiç anun fermânına olmaz cedel
Sâlihe taşdan virür çün kim cemel

(Şemsî, M Kaplan, b. 35)

33) "Bir kayadan dişi deve çıkarır... sarı öküzü feryada figana getirir." (Attar, A Gölpınarlı, b.

Âdemün balçığımlı leyl ü nehâr
Gerçi kırk günde yogırdı Hak i yâr

(Şemsî, M Kaplan, b. 133)

"Toprağımızı kırk sabah yoğurup balçık hâline getirdi de sonra emriyle can, o balçıkta karar etti." (Attar, A Gölpınarlı, b.45)

Kuşlarla birlikte çiçekleri "Birlik Bahçesi"nde buluşturan Ârifî, 6143 beyitlik hacimli mesnevisinde 116 parçalık şiirinden 67'sini mesnevi, 31'ini gazel, 15'ini kaside, 3'ünü murabba nazım şekliyle söylemiştir. Her hikâyeye "Matla" isimli bir manzumeyle başladığı eserinde diğer şairlerden farklı bir tasarrufta bulunarak ana konuyu 25 hikâyeye ile vermiştir. Hikâyelerin sonundaki Kelimât-ı İlâhiyeleri gazel nazım şekliyle tasavvufî coşku içinde söylemiştir.

Matla (Hitaplı başlangıç)

Hikâye (Ana hikâye)

Kelimât-ı İlâhiye (Gazel tarzında yardımcı hikâye)

1 temsil ,1 kıssa ile neredeyse yok denecek kadar az yardımcı hikâyeye başvuran Ârifî, bütün eseri yukarıdaki duruma göre tertip etmiştir.

Bahçe tasavvurundaki kahramanları ise ele aldığımız eserlere kıyasla hayli zengindir. Saba, Baran, Çemen, Jale, Lale, Benefşe, Nergis, Sümbül-i Hindi, Zerrin-Kadeh, Reyhan, Şeb-buy, Zambak, Gül, Gonçe; Bülbül, Tavus, Tûtî, Kumri, Baz, Kerkes, Bum, Laklak, Gurab, Hüma eserin kahramanlarıdır. Eserinde birçok kaside olmasına rağmen hiçbirini herhangi bir devlet büyüğüne sunmayan Ârifî'nin Ravzatü't-Tevhîd'inin diğer eserlerle kıyaslandığında şekil ve muhteva farklılıkları içerdiğini söylemeliyiz.

Ârifî, eserinde Attar'ı veya Mantıku't-Tayr'ı telaffuz etmemektedir.

Kimse bu üslûba sebkât itmemiş

Benden evvel bu yola kes gitmemiş

(Ârifî b. 630)

Turkish Studies

Gerçi ışk ahvâli niçeler yazdı kitâb
İtikâdum üzre yazdum ben dahi bir dâneyem
(Ârifi b. 1159)

diyerek eserinin orijinallliğini, nazımının eşsizliğini vurgulayarak kendini övmektedir. Tertip ve muhteva özellikleri bakımından eser farklılıklar arz etse de en azından hikâye kahramanlarının varlığının Mantıku't-Tayr'a benzetilmesinde haklı bir gösterge olabileceği düşüncesindeyiz.

Nevaî'ye gelince kullandığı saygılı dil ve gösterdiği tevazu altında Attar'ın eseri ile yarışabilecek değerde bir eser vücuda getirdiğini ihsas ettirmek istemektedir. Örnek kadar hatta ondan daha üstün eserler verme iddiasında olan şair eseri için "terceme" kelimesini kullanmışsa da tercüme bir eser ortaya koymamıştır.

Nevaî, eseri olduğu gibi aktarmamıştır. Örnek metindeki 186 yardımcı hikâye yerine 46 hikâye, 10 temsil ile gereksiz bulduğu bazı bölümleri bırakmış,yeni öyküler eklemiştir.Yine örnek eserdeki kuşların tamamını da almayan şair, eklemeler de yaparak, Tûtî, Tavus, Bülbül, Kumru, Keklik, Tezerv, Dürrac, Kebuter, Şahbaz,Şunkar,Karçığay,Bürgüt,Ördek,Tavuk gibi kuşlara eserinde yer vermiştir.

Ayrıca giriş ve bitiriş kısımları hariç şairin ana öykü içerisine girmemesi, pekiştirici görevde kullanılan yardımcı hikâyeleri en aza indirgemesi göze çarpmaktadır.

Ancak Fânî mahlasını kullanan Nevaî
Mana ol hâletde tab-ı bül-heves
Mantıku't-tayr eyler idi mültemes
(Nevaî, M Canpolat, b. 3481)

Andın özge sözge meylim az idi
Kuş tili birle könül hem-râz idi.
(Nevaî,M Canpolat, b. 3499)

Türk nazmı da çü min tartıp alem
Eyledim ol memlektni yek-kalem
(Nevaî,M Canpolat, b. 3500)

Munça kim nazım içre kıldım iştigâl
Hatırımdan çıkmas idi bu hayâl
(Nevaî,M Canpolat, b. 3503)

Şeyh ruhıdın yitip köp ihtimâm
Kıldım az fursatda erkâmın tamâm
(Nevaî,M Canpolat, b.3514)

Min bu deryâ içre dürr-i pâkini
Tapmayın yıgdım ise hâşâkini
(Nevaî,M Canpolat, b. 3520)

Turkish Studies

N'eyleyin bu irdi maktûrum minin

Kanı oldu tab-ı mehcûrum minin

(Nevâî, M Canpolat, b. 3521)

yukarıdaki beyitlerde Mantıku't-Tayr'a olan düşkünlüğünü anlatmakta Attar'ın ruhunun ona yardım ettiğini, kısa zamanda eseri bitirdiğini söylemekte, kendisini inci çıkarmak için denize dalan, fakat sadece çer-çöp toplayan bir dalgıca benzetmektedir. "İnci yerine çer-çöp yığıdıysam ne yapayım, elimden gelen budur." diyerek bu büyük tevazu altında örnek eser ile yarışabilecek bir eser vücuda getirdiğini de ihsas ettirmek istemektedir.

Örnek Metin	Yardımcı Hikâye	Kuşlar
Attar	186	10
Gülşehrî	30 (Attar'dan 7 Hikâye)	8
Nevâî	46 Hikâye 10 Temsil	14
Ş. Sivâsî	-	10 çiçek
Ârifî	1 temsil 1 kıssa	14 çiçek 10 kuş
Şemsî	-	10 kuş

Sonuç

Bu çalışmamızda Mantıku't-Tayr tercümelelerine farklı bir açıdan bakmaya çalıştık. Örneğe bağlı kalanlardan ziyade örnekten ayrılan şairlerin hangi çabalara giriştiklerini, esere yeni bir düzen getirme ve eseri farklı açıdan yorumlama uğraşlarını irdelemeye gayret ettik. Yukarıdaki verilerden yola çıkarak örnekten isteyerek ayrılan şairlerin özellikle yardımcı hikâye seçimindeki tasarruflarının konuyu dağıtmadan ele almada onlara avantaj sağladığını kabul etmeliyiz. Ayrıca temsili kahramanların çeşitliliği, eserin tertibi, farklı yorumlama tercihleri ve kişisel üslup özelliklerinin örnekten uzaklaşmada önemli olduğunu da söylemeliyiz.

Ancak söz konusu eserlerin biçim ve öz bakımından örnek eserden etkilenmediklerini de kabul edemeyiz. Benzer, nazire, tercüme hatta uyarılama ifadelerinin bir şekilde yukarıda ele alınan eserler için söylenmesinin yanlış olmayacağı düşüncesindeyiz. Sözü edilen mesneviler kendilerinden önce yazılmış mesnevilerden, dînî-tasavvufî nasihatnamelerden özellikle Attar'ın Mantıku't-Tayr'ından az veya çok mutlaka etkilenmişlerdir.

Sonuç olarak Eski Türk Edebiyatı'nda telif eserler yanında tercüme eserler de önemli bir yere sahiptir. Dînî, didaktik pek çok eser Arapça ve Farsçadan tercüme edilmiştir. Attar'ın eserleri arasında ayrı bir yere sahip olan Mantıku't-Tayr, XII. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar Doğu edebiyatında sevilip okunmuş eserlerden biridir. Tasavvufî öğretiyi allegorik bir dille, konu bütünlüğü içinde ele alan ve hikâyelerle halka indirgeyen bu eser, kaynak eser olma özelliği kazanmıştır.

Turkish Studies

Telif, tercüme, hacimli veya zengin bir çeşitliliğe sahip olan mesnevilerin konuları bakımından edebiyatımızda belki de en geniş yeri alan dînî-tasavvufî eserlerin başında gelen Mantıku't-Tayr, Türk edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Medeniyetler bir ülkeden diğerine daha çok tercüme yoluyla girer. Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı da edebiyatımıza tercüme yoluyla girmiştir. Edebiyatımızda XIV. yüzyıldan başlayarak XVIII. yüzyıla kadar her yüzyılda tercüme ve benzerleri yazılmıştır.

Kahramanları bitkiler veya hayvanlar olsun, beyit sayısı az veya çok olsun, yardımcı hikâyeler ne derece farklı olursa olsun, ana fikir ve konu bakımından söz konusu mesneviler kendilerinden önce yazılmış dînî-tasavvufî eserlerden az veya çok mutlaka etkilenmişler, şairlerin şairlikleri güç ve kudreti nispetinde olabildiğince orijinal olmayı başarabilmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Hasan - Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-âbâd*, İslam Medeniyet Yay., No:3, İstanbul 1990.
- ÂRİFÎ, *Ravzatü't-Tevhîd*, İzzettin Koyunoğlu Ktp., Nu.:12781.
- ATTÂR, Feridüddin, *Mantık Al-Tayr*, Çeviren Abdülbaki Gölpınarlı, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.
- ATTÂR, Feridüddin, *Mantıku't-Tayr*, Çeviren Mustafa Çiçekler, Kaknüs Yay., İstanbul 2006.
- CANPOLAT, Mustafa, *Ali ŞirNevâi, Lisânü't-tayr*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1995.
- ÇÖM, Erol, *16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevileri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret- Nüma Adlı Mesnevisi*, Selçuk Ü., SBE yayımlanmamış DT, Konya 2007.
- DİLÇİN, Cem, "Mantıku't-Tayr'ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma", AÜ., *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1993, s.35.
- GÖÇER, Zehra, "Franz Taeschner ve Ahilik Üzerine Çalışmaları", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu* (13 Ekim 2006) Bildiriler, Kırşehir 2006, s.133.
- GÜLŞEHRÎ, *Mantıku't-Tayr*, İzzettin Koyunoğlu Ktp., Nu.:11455.
- GÜNDÜZ, Kezban, *Ravzatü't-Tevhîd Adlı Mesnevinin İncelenmesi ve Tenkitli Metni*, Selçuk Ü. Basılmamış DT., Konya 2006.
- KAPLAN, Mahmut, *Deh- Murg-ı Şemsî*, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yay., Manisa 2003.
- KARTAL, Ahmet, "Attar'ın Mantıku't-Tayr'ı ile Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ının Mukayesesi", *I. Kırşehir Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Bildiriler, Kırşehir 2004, s.299-315.
- KONUR, Himmet, *İbrahim Gülşenî*, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., No: 118, 6. Basım, Ankara 1976.
- LEVEND, Agâh Sırrı, *Gülşehrî – Mantıku't-Tayr* (Tıpkıbasım) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957.
- LEVEND, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2004.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

-
- SAK, Vesile Albayrak, **Kadioğlu Şeyh Mehmed ve İnşirâhu's-Sadr Mesnevisi**(İnceleme-Metin) Selçuk Ü. SBE Yayınlanmamış DT, Konya 2010.
- SUCU, Nurgül, "Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği" **Selçuk Ü. Türkîyat Araştırmaları Dergisi**, S.19, (Bahar) Konya 2006, s.127-130.
- SİVÂSÎ, **Gülşenâbâd**, İzzettin Koyunoğlu Ktp.,Nu.:13715.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ - KARTAL Ahmet, **Eski türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yay., İstanbul 2004.
- TOSKA, Zehra - BURÇOĞLU KURAN Nedret, "Ferideddin-i Attar'ın Mantıku't-Tayr'ının 14.16.17 ve 20. yüzyıllarda Yapılmış Türkçe Yeniden Yazımları", **Türklük Bilgisi Araştırmaları, Abdülbaki Gölpınarlı hatıra sayısı II**. Harvard University 1996, s.252-262.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Devirler - Eserler - Terimler, Dergah Yay. , İstanbul 1977 C. 3,s.200.
- Türkçe Sözlük**, TDK, Ankara 1988.
- ÜNVER, İsmail, 'Mesnevi', **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II** (Divan Şiiri), 1986,S.415-417,1986,s.430.
- YAVUZ, Kemal, **Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı**, Kırşehir Valiliđi Kültür Yay., No:12, Ankara, 2007 .